

Косович Юліанна – студентка 4 курсу соціально-гуманітарного факультету Державного звкладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Атаманюк Зоя Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного звкладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК:17:177.61

КОНЦЕПЦІЯ ЛЮБОВІ В РОБОТАХ ЕРІХА ФРОММА

Увага до проблеми любові характерна для всіх періодів розвитку культури. Концепція любові не втрачає своєї актуальності ще з Античності – це ми можемо спостерігати на прикладі Сократа, Платона та Аристотеля. Книга «Мистецтво любити» стала ще одною цеглиною в спробі Е. Фромма описати і створити здорове суспільство. Автор виділяє кілька видів любові, описує їх з точки зору відмінності взаємин людей і створює струнку структуру.

Ключові слова: любов, любов християнська, концепції любові, псевдолюбов.

КОНЦЕПЦІЯ ЛЮБВИ В РАБОТАХ ЭРИХА ФРОММА

Внимание к проблеме любви характерна для всех периодов развития культуры. Концепция любви не теряет своей актуальности еще с античности - это мы можем наблюдать на примере Сократа, Платона и Аристотеля. Книга «Искусство любить» стала еще одним кирпичом в попытке Э. Фромма описать и создать здоровое общество. Автор выделяет несколько видов любви, описывает их с точки зрения различия взаимоотношений людей и создает стройную структуру.

Ключевые слова: любовь, любовь христианская, концепции любви, псевдолюбовь.

CONCEPTION OF LOVE IS IN WORKS OF ERICH FROMM

Attention to the problem of love is characteristic for all periods of development of culture. Conception of love does not lose the actuality yet from Antiquity - it we can look after on an example Socrates, Plato and Aristotle. Book began to "love Art" yet by a одну brick in the attempt of Erich Fromm to describe and create healthy society. An author distinguishes a few kinds to love, describes them from the point of view of difference of mutual relations of people and creates a slender structure.

Key words: love, love christian, conceptions of love, pseudolove.

Актуальність роботи полягає в тому, що в ній розглянуто таке цікаве та різнобічне поняття, як любов. Що ж є любов, чому вона займає таке значне місце в нашому житті, її різновиди, причини та наслідки для окремої особистості та суспільства в цілому – відповіді на це питання можна знайти в праці «Мистецтво любити» Еріха Фромма, недаремно його називають філософом кохання.

Почуття любові рано чи пізно переживає кожна людина. Особливим воно є саме для молоді, яка лише починає будувати свої стосунки. Тому пильна увага до цієї проблеми характерна для всіх періодів розвитку культури. Концепція любові не втрачає своєї актуальності ще з Античності – це ми можемо спостерігати на прикладі Сократа, Платона та Аристотеля. Їх ідеї і роботи перефразували уже тисячі філософів усіх часів.

Справжню психічну цінність любові дали, згідно з Фроммом, аскетичні течії християнства. Ніякі попередні епохи не наповнювали любов таким глибоким і сильним напругою почуттів, волі, пам'яті.

Мета дослідження. Теоретичний аналіз поглядів Е.Фромма на розвиток любові, її сутність і види.

На наш погляд, проблема любові повинна стати однією з центральних тем сучасної

філософії, про неї не треба боятися і соромитися говорити. Але міркувати про любов треба з опорою на традиції її філософського осмислення, які кореняться в глибині століть, в епоху Стародавнього світу і, зокрема, в античній філософії і культурі.

В культурі народів Сходу та Заходу здавна існували ціннісні уявлення любові. Їх трактування мало як специфічні риси, притаманні кожній культурі або конкретній течії в ній, так і спільний, загальнолюдський зміст. Ці поняття багатогранні і багатоаспектні. Почуття любові – це непохитні істини у житті кожної людини, якими вона керується впродовж всього свого життя.

Перші уявлення про концепцію любові у давньоіндійському вченні, як важливу складову людських взаємин та почуттів, як особливе ставлення до вищих сил, було відображено в стародавніх заклинаннях, обрядах, гімнах, ритуальних танцях, піснях, переказах, легендах. Так, в давньоіндійських передфілософських та філософських творах любов має, поза окремими виключеннями, релігійно-міфологічне забарвлення і посідає одне з провідних місць. Досліджувана концепція в індійській традиції виступає і як засіб досягнення вищої мети, і як самодостатня неминуча велика цінність. Добре відоме сповіщення Будди про те, що він прийшов у світ для навчання людей знанню, сповненого любові, пронизаного нею, як море сіллю. Слід зазначити, що про віру та її форми, милосердя, співчуття, жертвну любов йдеться в різних буддистських текстах (Дхаммапада, Ітивуттака, сутри Лотосова, Намиста та інше) Любов, стверджуючись в буддистських джерелах, охоплює все оточуюче, виявляється в ставленні до всіх живих істот, як до близьких. Великою цінністю є «любляче серце». На основі аналізу буддистських творів можна сказати, що в серці зосереджено світіння нашого «Я» як частки спільної сутності і цілісності людства та усього світу [5, с. 211].

Далі ми розглянемо визначення концепції любові в творах китайських мудреців, яке має спільне та відмінне у порівнянні з індійськими джерелами. Їх єднає афористичність, образність, конкретність, практичне, в першу чергу, нормативно-етичне призначення. Разом з тим, давньокитайська філософія не споглядала, в ній значно менше містики, релігійного екстазу, немає відчуження від світу, а концепція любові постає як необхідний компонент учень про канони, правила політики та вмілого керування країною. У Конфуція, наприклад, любов виявляється у родинних почуттях, шанобливості дітей до батьків та молодших братів до старших, у підтримці родових відносин. Визнається й «любов до людей» [5, с. 161] як загальний гуманістичний принцип («жень») взаємовідносин між ними, з певними правилами для різних верств. Цей принцип не заперечує можливої ненависті, яку потрібно стримувати, щоб не було заколотів, не порушувалась «золота середина». Люби́ть людей той, вважає Конфуцій, хто здатен розповсюджувати в державі п'ять якостей: шанобливість, великодушність, правдивість, кмітливість, милість [6, с. 148–149]. Впровадження цих якостей приносить користь країні.

Концепція любові як духовно-практичний феномен була актуальною для античної філософії на різних етапах її існування, включно із періодом формування та розвитку рефлексивних теоретичних систем.

З точки зору філософії те, що я когось люблю, пояснюється не предметом любові, а здатністю любити. Починаючи з Сократа, любов розглядається як особливий стан людської душі і людське ставлення. У своїх діалогах, таких, як «Федр», «Бенкет», Платон розробляє свою теорію любові. У Платона любов – це відношення люблячого до возлюбленого – ставлення нерівних. Любов, за Платоном, має два начала, які знаходяться в людині одночасно. Перше з них, потяг до задоволень, – це явище аморальне, а друге, прагнення до піднесеного, – це та сама піднесена любов, якої Платон найбільше захоплюється. Любов в творах Платона – це явище ідеальне, що робить люблячу людину геніальною, оскільки без кінця він відкриває в коханій людині те, що приховано від інших.

Саме завдяки згаданим рисам давньогрецького теоретико-рефлексивного типу мислення, ці позатеоретичні феномени отримали розвинуті когнітивні дефініції, втілилися у детальну класифікацію основних їх типів. Особливо велика увага тут приділялась любові.

Відповідно до цього, є пристрасна закоханість – «ерос». В ній самовідданість поєднується з жагою володіння улюбленою істотою, або якимось об'єктом духовності, схилення перед ними. «Агапе» – це милосердна, жертвна любов до «ближніх». Існує також «філія» – любов-дружба, приязнь, що реалізуються між людьми, внаслідок їх особистого вибору. «Сторге» – це любов-прихильність, особливо важлива для сім'ї, родинних стосунків. В подальшому виникали й інші класифікації, хоча все багатство та розмаїття смислів одних тільки зазначених понять у їх повноті нам ще й досі нелегко вичерпно осягнути [7, с. 294, 318].

На відміну від Платона, Аристотель розглядає ці поняття в іншому ракурсі. На думку філософа, з усіх живих істот тільки людині властива віра. Як і Платон, він пов'язує її з особистою думкою людини. Віра супроводжується переконанням, яке, хоча і має розумну основу, може бути або адекватним, або хибним. Надія ж спрямована на майбутнє. Вона вільна від страждань і надає людині, як і надія, задоволення, незалежно від можливостей її втілення [2, с. 255, 271]. Любов за Аристотелем має онтологічний та етичний сенс. Любов як природна складова людських стосунків належить до пристрасної частини душі. Якщо вона не підкоряється розуму, устоям культури, то веде до розбещеності, до надлишків у задоволеннях, або до страждань від їх недостатності. Тому людині необхідно бути розважливою, дотримуватися міри та «золотої середини» між крайнощами [2, с. 116, 118].

Велике значення в історії людської цивілізації, морального прогресу людства мала ранньохристиянська моральна доктрина, викладена в текстах Біблії. Утвердження первісним християнством принципу загальної любові означало визнання рівності людей в їхніх домаганнях гідного й щасливого життя, моральної гармонії. Християнство стало релігією абстрактної людини, а його мораль набула загальнолюдської форми. Ідея рівності людей, їхнього всесвітнього громадянства зустрічалась і в античній етиці, зокрема у вченнях софістів і стоїків. Вона була одним із елементів теоретичних роздумів і їх відправним пунктом. В межах християнського світогляду ця ідея, поєднана з принципом любові, набула провідних нормативних установ і форми, сприйнятливої для основної частини населення.

Християнство принесло у світ нове розуміння любові, яке стало протилежним античному розумінню. Головним осередком любові християнство визнає Бога. Новий Завіт оголосив любов головним законом у відносинах людини й Бога. По християнським уявленням, Бог любить людей, так як своє кохання Він цілком виявив, відправивши у світ Свого Сина. "Бо так возлюбив Бог світ, що віддав Сина Свого єдиного, щоб всякий, віруючий в Нього, не загинув, але мав життя вічне. Бо не послав Бог Сина Свого у світ, щоб судити світ, а щоб світ врятований був через Нього", – йдеться у Євангелії від Іоанна. [3, с. 16-17] Бог свою любов до нас доводить тим, що Христос помер за нас.

Інша щонайважливіша особливість християнського розуміння любові полягає у вимозі любити «ближнього». Ісус пропагував любов усім людям незалежно від їхньої приналежності до того чи іншого народу. На прощальній розмові з учнями він неодноразово згадає, даючи заповіт перед розлукою, про обов'язок любові до ближнього: «Заповідь нову даю вам, так любите одне одного; як Я возлюбив вас, і ви так любите одне одного; у тій дізнаються усе, що ви Мої учні, якщо матимете любов собою»

Відповідно до Нового Завіту любов до ближнього є необхідною передумовою любові до Бога, щаблем до Нього. Любов до ближніх включає у собі передусім любов до родичів, дітей, дружини. Проте любов до ближніх, навіть до рідних, не має заступати головного – любові до Бога.

Розглядаючи основні положення теоретиків філософії й психології любові, ми акцентували увагу на представниках духовного напрямку, які досліджували природу кохання як явища внутрішнього світу людини, як продукту підсвідомого й водночас як свідомого мистецтва, діяльності активної душі. Відповідно в нашому дослідженні любов розглядається як підсвідомий імпульс, примхливий інстинкт, некерована сила, з одного боку, і як одухотворений потяг до краси, культура поклоніння й розчарування, філософський аналіз власного світу й свідомий вольовий вчинок – з іншого. Еріх Фромм є визначною постаттю у

сучасній науці та культурі. Коло його наукових інтересів охоплює різні галузі: психологія, релігієзнавство, етика та філософія. Творча спадщина мислителя є об'єктом дослідження багатьох відомих зарубіжних та вітчизняних вчених. Поряд з висвітленими Фроммом актуальними проблемами сьогодення постає одна з одвічних та невичерпних проблем – проблема любові.

Тема любові до людини виявилася в центрі соціально-філософської концепції автора – він визнав за необхідно зробити теоретичний аналіз проблеми любові. Так, вже в 20-тих роках Фромм виявив і сформулював відмінність між материнською і батьківською любов'ю до дитини.

Еріх Фромм приходять до висновку про необхідність змін і людини і суспільства, стверджуючи, що без нової людини неможливо нове суспільство. «Основою майбутнього суспільства може бути лише людина, здатна інтегрувати в собі любов до людей і готовність відмовитись від усіх форм володіння заради справжнього буття, що розуміється як здатність жити без ідолопоклонства і завжди бути уважним до людей; потреба дарувати людям свою любов і солідарність, а також відчувати тепло і співчуття свого оточення; віра у власні сили, прагнення пізнати самого себе, в тому числі і сферу свого несвідомого; вміння відчувати свою єдність з усім живим на Землі, тобто від думки підкорити собі природу силою, бажання замість руйнування запропонувати їй взаємодопомога і співпраця» [10].

Книга «Мистецтво любити» стала ще одною цеглиною в спробі Фромма описати і створити у своїх творах здорове суспільство. Автор виділяє кілька видів любові, описує їх з точки зору відмінності взаємин людей і створює струнку структуру. Книга має на меті показати, що любов – це не сентиментальне почуття, випробувати яке може всяка людина незалежно від рівня досягнутої їм зрілості. Філософ хоче переконати читача, що всі його спроби любові приречені на невдачу, якщо він не прагне більш активно розвивати свою особистість в цілому, щоб досягти продуктивної орієнтації. Задоволення в індивідуальній любові не може бути досягнуто без здатності любити свого ближнього, без істинної людяності, відваги, віри і дисципліни.

Вчення видатного мислителя минулого століття можна охарактеризувати як соціально-психологічне та гуманістичне. Перше цілком відноситься до галузі наук – соціології та психоаналізу. Друге є філософією, заснованою на глибокій вірі в людину, в її здатність до пізнання світу і створення справедливого суспільства.

Автор наголошує на тому, що головна проблема любові – це навчитися любити. Люди думають, що любити просто, а знайти об'єкт любові складно. Ця установка, на думку Фромма, має низку причин, що вкорінені у розвитку сучасного суспільства. «У вікторіанську епоху любов була спонтанним, особистим переживанням, яке потім повинно призвести до шлюбу. Навпаки, шлюб ґрунтувався на угоді – чи між сім'ями, чи між посередниками на ділі шлюбу; він полягав з урахуванням соціальних умов, а любов, вважали, почне розвиватися відтоді, як шлюб опиниться» [10].

Як ще з однією характерною риси сучасного суспільства автор наводить спрагу купувати. «Щастя сучасної людини полягає у радісному хвилюванні, в останній момент, що він дивиться на вітрину магазину, і купує усе те, що він може собі дозволити. Привабливість людини залежить від моди цього часу, як фізичної, і духовної» [10].

Фромм розглядає любов скоріше як активність, ніж як пасивний афект, як допомогу, а не як захоплення. Любов – це передусім давати, а не брати, але більшість індивідів відмовляються давати. «Давати – це вищий прояв сили. Давати – більш радісно, ніж брати, тому через це проявляється вираз життєздатності» [10] Правдивість цього принципу автор підтверджує прикладом зі сфери сексу. Чоловік дає себе, свій сексуальний орган, своє насіння. Якщо він не може давати – він імпотент. Вона також віддає себе, вона відкриває чоловікові своє жіноче лоно: одержуючи, вона віддає. Якщо вона не здатна до акту давання, вона фригідна.

У сфері матеріальних речей давати означає бути багатим. «Не той багатий, хто має

багато, а той, хто багато дає. Скупий, який тривожиться, коли б не втратити, в психологічному сенсі – жебрак, бідна людина, а найважливіша сфера давання – це специфічна людська сфера» [10]. Люди дають одна одній себе, своє життя. Цим даванням вони збагачують іншого і збільшують почуття життєздатності. Крім давання, любов передбачає турботу, відповідальність, повагу та знання. «Любов – це активна зацікавленість у житті та розвитку те, що ми любимо.» Турбота і зацікавленість ведуть до відповідальності. Відповідальність, на думку автора, – це виключно від початку остаточно добровільний акт. «Відповідальність могла би легко вироджуватися в бажання переваги та панування, до поваги. Повага – це здатність бачити людину такою, якою вона є, усвідомлювати її унікальну індивідуальність» [10]. Розумію повагу як здатність приймати кохану людину повністю. І це дозволяє залишатися індивідуальністю при єднанні з людиною.

Фундаментальна потреба у єднанні пояснюється Фроммом бажанням пізнати «таємницю людини». Інший шлях пізнання «таємниці» – любов.

Важливу роль Фромм віддає розгляду любові до дітей. При народженні дитина відчуває стрес, пов'язаний з відділенням від матері. Новонароджений неспроможний об'єктивно сприймати світ довкола себе. Він сприймає лише позитивну дію тепла, їжі. Коли дитина розвивається, вона здатна сприймати речі як що є. Вона навчається поводитися з людьми і розуміє, що мати про неї боятиметься, отже, і любить її.

«Материнська любов беззастережна, не потрібно заслужувати, не так важко бути її дитиною. З яким віком до дитини приходять бажання як щоб її любили, а й любити, дати щось матері чи батькові. Поступово ця любов переростає в зрілу любов. Потреби любити іншу людину стають так само важливими як і свої власні». Дитяча любов діє за принципом: «Я люблю, тому що люблю». Не зріла любов каже: «Я люблю тебе, тому що потребую тебе». Зріла любов каже: «Я потребую тебе, тому що люблю тебе» [10].

Переживання людиною відокремленості від інших і від світу є причиною виникнення тривоги, сорому і почуття провини. На думку Фромма, саме це переживання провини і сорому при усвідомленні своєї відокремленості знаходить відображення в біблійній розповіді про Адама і Єву. З того моменту, коли чоловік і жінка почали усвідомлювати самих себе і один одного, вони прийшли і до усвідомлення своєї відокремленості в своєму розходженні через приналежність до різних статей.

Любов до Бога з різних позицій розуміння Бога, розглядається як різниця між матриархальними і патріархальними елементами релігії, і з погляду різних філософських підходів. У результаті все зводиться ось до чого: «природа любові до Бога відповідає природі його любові до людини і характеру його любові до Бога і людині часто залишається несвідомим, будучи криється і раціоналізований більш зрілим думкою у тому, що є її любов» [10].

Поширеною формою псевдолюбові стає любов-поклоніння. У ній людина, яка не досягла власної індивідуальності, не має можливості взяти за основу власні творчі сили й приписує все краще об'єкту свого поклоніння. У такому разі рано чи пізно настає розчарування, і тоді з'являється новий ідол. До іншої форми псевдолюбові належить «сентиментальна любов». Фромм відзначає й поширену ілюзію про те, що любов нібито передбачає повну відсутність конфліктів.

Як будь-яке інше мистецтво, любити передбачає дисципліну, причому дисципліну відносно до всього свого життя. Ця самодисципліна в корені відмінна від тієї дисципліни, коли людина підкоряється робочому розпорядку і іншим зовнішнім шаблонам, що регламентують його життя.

Еріх Фромм відзначає, що зосередження для сучасної західної людини також є чимось, чого складно досягти, адже зосередження означає здатність залишатися наодинці з собою, а це для багатьох пов'язано з дуже великим занепокоєнням і тривогою, проте саме здатність залишатися наодинці з собою є умовним способом любити. Автор радить уникати поганих компаній, тривіальних розмов і виконувати вправи на досягнення зосередженості, наприклад,

розслабитися і постежити за своїм диханням. Звичайно ж, для набуття навичок зосередженості необхідний час і терпіння, як вони потрібні дітям, які вчаться ходити. Для того, щоб навчитися зосереджуватися, необхідно уміти відчувати себе й чути свій внутрішній голос [10].

Еріх Фромм піднімає важливе питання: для сприйняття власних духовних процесів людині потрібні якісь гідні зразки в навколишній дійсності, а це вказує на проблеми нашої культури. Сучасна західна культура орієнтована на передачу знань, залишаючи без уваги первинну значущість для людського розвитку живої присутності зрілих, духовно розвинених людей. У нас найчастіше цю роль грають ті, хто добився популярності і «зоряності». З цього глухого кута автор бачить вихід в знайомстві з великими творами літератури і мистецтва, біографіями «справжніх» людей. Лише так можна досягти уявлення про зріле життя, інакше вся культурна традиція обірветься, навіть якщо буде далі передано і розвинене її знання.

Філософ звертає увагу на те, що для здатності любити важливою умовою є подолання власного егоїзму та нарцисизму, що вимагає розвитку здатності сприймати й миритися з навколишнім. Причому ці якості потрібно прагнути виражати в будь-якій ситуації і стосовно до будь-якої людини, а не лише до коханих.

Ще одна важлива якість, яку Еріх Фромм бачить умовою здатності любити, – це віра. Звільнення від егоїзму і психічний розвиток, на думку автора, неможливі без віри, що вкорінюється в нашій творчій інтелектуальній та емоційній діяльності. У свою чергу, віра в можливість іншої людини стає важливою умовою її розвитку. Віра передбачає і відвагу, оскільки те, у що ми по-справжньому віримо і що є для нас цінним, вимагає наших активних зусиль, нонконформістської позиції, а іноді пов'язано з ризиком і жертвами [10].

Висновки. Любові всі віки покірні. Про любов сказані мільйони слів і написані гори книг. Є формули кохання, наукові визначення, філософські трактати. Але все-таки тема любові в наш час залишається дуже актуальною. Проблема любові розглядалася багатьма філософами, психологами та представниками соціально-філософської думки: Сократ, Платон, Аристотель, Френсіс Бекон, Рене Декарт, Іммануїл Кант, Еріх Фромм, Зигмунд Фрейд, Григорій Сковорода та інші. Кожен з них намагався дати своє визначення любові, хтось наукове, а хтось художнє або мистецьке.

Широке тлумачення стародавніми філософами поняття любові в середньовіччя багато в чому втрачається. Область її прояву звужується тільки до людини й бога, а іноді й взагалі тільки до представника протилежної статі. У зв'язку із цим класифікації видів любові, пропонувані середньовічними філософами, ґрунтуються насамперед не на різних формах її прояву, а на відносинах між людьми.

У християнстві любов до Бога не залишалася постійною, вона мінялася у своїй формі й у своїй інтенсивності. Досягши вищої напруги в середньовіччя, вона стала поступово втрачати свою височину й безпосередність.

Духовний світ людини, її естетична сутність – це, мабуть, одна з найменш пізнаною наукою сфер життя на Землі. І саме тому практично неможливо дати чіткого визначення вищим людським почуттям, одним із яких є любов. Складність і важливість любові обумовлені тим, що в ній зливаються в одне ціле й фізичне й духовне, індивідуальне й соціальне, особисте й загальнолюдське, зрозуміле й неясне.

Еріх Фромм, у своїх роботах, запропонував зберегти слово «любов» тільки для особливого виду єднання між людьми, яке, на його думку, « має ідеальну цінність у всіх великих гуманістичних релігіях і філософських системах минулих чотирьох тисячоліть історії Заходу і Сходу», єднання, яке він вважає зрілим (єдиним розумним і задовільним) «відповіддю на проблему людського існування». На думку Фромма, для розуміння природи любові необхідно розуміти природу людини. Фромм розглядав любов як мистецтво, він визначив, що любов це єднання. Також він виділив окремі типи кохання, і дав їм пояснення. Основний його думку те, що справжня любов може бути спрямована лише на об'єкт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян Р.Г. Від дружби і любові - до моралі: один сюжет історія ідей/ Р.Г. Апресян – Москва: Етична думка. Щорічник ІФ РАН, 2000. – 375 с.
2. Аристотель. Нікомахова етика / Аристотель - Мінск: в 4-х томах. Т. 4., 1983. – 541 с.
3. Огієнко І. М. Біблія або книги святого Письма Старого й нового Заповіту / І.М. Огієнка – Київ: Українське біблійне товариство, 2002. – 223 с.
4. Бхагавадгіта. Буддизм/ Бхагавадгіта – Москва: Щорічник, 1985. – 453 с.
5. Мадтхіма Нікоя Основи буддизму/Нікоя Мадтхіта – Талін: Закон, 1990. – 675 с.
6. Мо-цзи. Стародавня китайська філософія/ Мо-цзи – Москва: Збірка. В 2-х тт., 1972. – 435 с. Т. 2
7. Платон. Пір/ Платон – Москва: Збірка. В 4-х тт., 1993. – 203 с. Т. 2
8. Платон. Федр/ Платон – Москва: Збірка. В 4-х тт., 1994. – 309 с.
9. Сковорода Г. С. Вступні двері до християнської добронравності/ Г. С. Сковорода – Київ: Зірка, 1994.- 321 с.
10. Фромм Еріх. Мистецтво любити/ Еріх Фромм – Москва: Педагогіка, 1990. – 129 с.
11. Цимбал Т.В. Філософія. Конспект лекцій/ Т.В. Цимбал – Київ: Наука, 2015.- 44 с.

Мацьків Марьяна Владимировна – студентка 3 курсу соціально-гуманітарного факультета Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского»,

Балащенко Инна Валерьевна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології і менеджмента соціокультурної діяльності Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского».

УДК: 316.6:159.932

САМООПРЕДЕЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ: ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ, ЖИЗНЕННОЕ, ЛИЧНОСТНОЕ И СОЦИАЛЬНОЕ

Статья посвящена вопросу самоопределения личности. Раскрывается смысл понятия «самоопределение». Рассматриваются виды самоопределения: профессиональное, личностное, жизненное, социальное, их характеристика и взаимосвязь. Кратко изложены проблемы профессионального самоопределения личности и путь их решения.

Ключевые слова: самоопределение, самоопределение профессиональное, самоопределение личностное, самоопределение жизненное, самоопределение социальное, характеристики самоопределения.

САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: ПРОФЕСІЙНЕ, ЖИТТЄВЕ, ОСОБИСТІСНЕ І СОЦІАЛЬНЕ

Стаття присвячена питанню самовизначення особистості. Розкривається зміст поняття «самовизначення». Розглядаються види самовизначення: професійне, особистісне, життєве, соціальне, їх характеристика і взаємозв'язок. Коротко викладені проблеми професійного самовизначення особистості та шлях їх вирішення.

Ключові слова: самовизначення, самовизначення професійне, самовизначення особистісне, самовизначення життєве, самовизначення соціальне, характеристики самовизначення.